

Boris Naimushin

New Bulgarian University (Bulgaria)

[bnaimushin@nbu.bg], ORCID ID: 0000-0002-9264-2961

Generations and Destinies: Alain Robbe-Grillet, Vera Mutaфchieva, and Donka Melamed as Brigade Leaders in Divotino in August 1947

Abstract: *This article examines the encounter between the future French writers Alain Robbe-Grillet, Claude Ollier, and Daniel Boulanger and the Bulgarian interpreters and translators Vera Mutaфchieva and Donka Melamed during the international youth brigade in the village of Divotino, Bulgaria, in August 1947. Combining a microhistorical approach with prosopographical analysis, the study reconstructs their biographies and explores the role of translation and interpreting as forms of cultural mediation in the international contacts of the early socialist period. The analysis draws on archival documents, early participant testimonies, memoir literature, and oral history, allowing for the cross-examination of sources of different provenance and character. A particular contribution of the study is the identification of the enigmatic interpreter “D.” (“D.M.”), mentioned in the memoirs of Robbe-Grillet and Vera Mutaфchieva, as Donka Melamed. Using archival materials, photographs, and an interview with her daughter Galina Melamed, the author reconstructs Melamed’s biography and restores her place within the history of post-war cultural exchanges. The international brigade movement is interpreted as a social space in which members of the same post-war generation experienced a shared historical moment in different ways. The article demonstrates that the combination of microhistory, prosopography, and translation history can illuminate previously overlooked aspects of international cultural contacts in Bulgaria during the second half of the 1940s.*

Keywords: *international youth brigades; French brigade; translation and interpreting; Alain Robbe-Grillet; Vera Mutaфchieva; Donka Melamed.*

Борис Наймушин

Нов български университет

Поколения и съдби: Ален Роб-Грийе, Даниел Буланже, Вера Мутафчиева и Донка Меламед като бригадири в Дивотино през август 1947 г.

Въведение

През август на 1947 г. в пернишкото село Дивотино по време на международна младежка бригада се пресичат пътищата на няколко френски и български младежи, които по-късно стават известни интелектуалци – Ален Роб-Грийе (Alain Robbe-Grillet, 1922–2008), Клод Олие (Claude Ollier, 1922–2014), Даниел Буланже (Daniel Boulanger, 1922–2014), Вера Мутафчиева (1929–2009) и Донка Меламед (Георгиева по баща, Даскалова по първия съпруг, 1919–2000). Тогава Ален Роб-Грийе, Клод Олие и Даниел Буланже са доброволци-бригадири в състава на френската бригада на строежа на жп линията Перник–Волуяк, а Вера Мутафчиева и Донка Меламед са преводачки в тази бригада. И Ален Роб-Грийе, и Вера Мутафчиева говорят за Донка Меламед в спомените си като за „Д.“ (Роб-Грийе) и за „Д.М.“ (Мутафчиева).

Ако се приеме, че едно поколение група обхваща период от 20-25 години (времето от раждането на родителите до раждането на техните деца), то всички упоменати по-горе лица са от едно поколение от периода 1919–1929 г. От друга страна, те израстват и живеят в различни социално-икономически и културни условия, което предопределя разликите във възприемането на света. Макар в демографски смисъл да принадлежат към едно поколение, в настоящото изследване понятието се използва в смисъла на Карл Манхайм (Mannheim, 1928/1952) не само като възрастова (демографска) категория, а като общност от хора, формирани от споделен исторически опит, сходни професионални възможности и ограничения, които влияят върху техните ценности, професионални избори и интерпретации на миналото. Именно през тази перспектива са разгледани биографичните траектории на участниците в изследването, чиито съдби се пресичат с дълбоките политически и обществени трансформации на следвоенния период.

През последните години бригадирското движение е обект на редица исторически изследвания, които го разглеждат като форма на трудова мобилизация, политическа социализация и международна културна дипломатия. Статията не си поставя за цел цялостен анализ на бригадирското движение. Историческият контекст се реконструира дотолкова, доколкото е необходим за разбирането на преводаческото посредничество, на межкултурните контакти и на различните поколения участници в международните бригади. Конкретната цел на изследването е да покаже, че международните

младежки бригади в България през втората половина на 40-те години на XX в. могат да бъдат разглеждани като специфично пространство на межкултурно общуване, в което представители на едно следвоенно поколение влизат в диалог, но и се сблъскват с различни политически, идеологически и културни очаквания. Именно в тази среда преводачите изпълняват ролята на посредници, чието значение надхвърля чисто езиковото предаване на информация.

Методологията на настоящото изследване се основава на микроисторически и просопографски подходи с акцент върху преводаческото посредничество. Микроисторическият подход (Ginzburg, 1976; Levi, 1985, 2001, 2012, 2018; Medick, 1996 и др.) насочва вниманието на изследователя към отделни личности, малки социални групи или конкретни събития с цел чрез тях да бъдат осветлени по-широки исторически процеси и обществени явления. В контекста на настоящото изследване микроисторическият подход се проявява както чрез реконструкцията на професионалните биографии и дейността на отделни личности и преводачи, както и чрез подробното изследване на конкретни събития. Прилагат се също така и елементи на просопографския подход, разбран като колективно биографично изследване на идентифицируема професионална група (Stone, 1971; Keats-Rohan, 2007), чрез който индивидуалните биографии на отделни лица се анализират като част от по-широка професионална общност.

Изследването се основава на съпоставката между четири различни групи извори: съвременни свидетелства на непосредствени участници (Ален Роб-Грийе и Даниел Буланже), архивни документи на българските институции, външни наблюдения, съдържащи се в разсекретени разузнавателни материали, и по-късни мемоарни свидетелства. Именно съпадението на наблюденията в тези независими една от друга групи извори позволява да бъдат реконструирани условията, в които функционират чуждестранните младежки бригади, както и средата, в която се осъществява преводаческото посредничество и межкултурната комуникация между българските и чуждестранните участници. Поради факта, че значителна част от използваните документи и публикации не са въвеждани досега в българския научен оборот, на отделни места те се цитират по-обстойно. Целта е не само да бъдат интерпретирани, но и да станат достъпни за последващи изследвания. Всички преводи от чужд език са на автора, освен ако не е посочено друго.

Международно бригадирско движение в България

За начало на организираното младежко бригадирско движение в България се счита 1946 г., когато на 5 август започва строителството на Прохода на Републиката от Национална младежка строителна бригада „Георги Димитров“ – Хаинбоаз. Бригадирското движение достига своя връх през следващите няколко години, когато бригадири изграждат железопътните линии Перник–Волуяк, Ловеч–Троян и Самуил–Силистра, трудят се на язовирите „Георги Димитров“ („Копринка“ след 27 ноември 1992 г.) и „Росица“ („Александър Стамболийски“ след 19 юни 1953 г.), на далекопровода Курило–София–Пловдив и участват в построяването на Димитровград. Появява се и явлението „бригадирска поезия“ (Дойнов, 2026). В движението участват десетки хиляди младежи от България и стотици младежи от чужбина, включително от Великобритания, Франция, Швейцария, Белгия, Швеция, Дания, Унгария, Полша и СССР. Първите чуждестранни бригадири идват в България през 1947 г., а за 1948 г. има данни за общо 1,589 чуждестранни бригадири (ЦДА – София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1484, л. 1).

В книгата „Синята гвардия“, посветена на 40-годишнината на бригадирското движение, има фотография на танцуващи момче и момиче с текст отдолу „В интернационалната бригада най-добре се разбират чрез танците и песента“ (Абаджиева, 1989). В доклада за работата с чуждестранните бригади от 25 август 1948 г. също така се подчертава необходимостта от „музика и радио с високоговорител“ (ЦДА – София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1485, л. 54). Въпреки това, танците и музиката очевидно не са били достатъчни, за да се организира работата на чуждестранните бригадири – имало е нужда и от десетки преводачи с английски, френски, немски, полски, чешки, руски и гръцки към отдел „Връзки с чужбина“ (наричан също така „Външен отдел“) на Централния комитет на Съюза на народната младеж (ЦК на СНМ), към щабовете на националните бригади, както и на всеки обект с международни бригадири. Именно това е причината Вера Мутафчиева и Донка Меламед да бъдат сред групата преводачи към френската бригада в с. Дивотино през август 1947 г.

Ален Роб-Грийе, Клод Олие и Даниел Буланже в България през 1947г.

Ален Роб-Грийе е френски писател, сценарист и кинематографист, един от най-изявените представители на течението „нов

роман“. С Ален Роб-Грийе пътуват още двама бъдещи френски писатели – Клод Олие и Даниел Буланже. Виждаме имената им в списъка на френската бригада в Дивотино (ЦДА – София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1486, л. 72), споменава ги и самият Роб-Грийе. В списъка на френската бригада Ален Роб-Грийе е № 5, Клод Олие е № 28 и Даниел Буланже е № 32 (ЦДА – София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1486, л. 72). В същия списък под № 11 е и Анн Роб-Грийе (Anne-Lise Robbe-Grillet, 1921–2014), по-голямата сестра на Ален Роб-Грийе, родена на 11 април 1921 г. в Париж. Посочени са рождениите дати на всички френски бригадери в списъка, както и номерата на паспортите им с мястото на издаване. Интересен е фактът, че според документа в ЦДА паспортът на Анн Роб-Грийе с № 37 е издаден в София.

В разказа си „Четири дни в България“ Ален Роб-Грийе описва впечатленията си от четиридневния престой в Перник и Дивотино на строежа на железопътната линия Перник-Волюяк (Robbe-Grillet, 1947/2001). През 1978 г. Роб-Грийе добавя една бележка към своя разказ, написан през октомври 1947 г. след завръщането му от България. Той отбелязва, че този разказ е един от първите създадени от него текстове и може би единственият му опит дотогава [до 1978 г.] да представи преживяна реалност, която той описва като неясна и дори непознаваема. Относно пътуването из България след четиридневния престой в Дивотино той добавя следното:

От Рилския манастир до тогава пустите плажове на Черно море, от лозята на Пловдив до разположеното върху няколко хълма Търново, всеки ден се грижеха за нас доброволни гидове и домакини. Всички без изключение ни разказваха колко лош бил режимът. Когато се върнахме в София, бяхме привикани в Държавна сигурност, където ни прочетоха доносите, подадени за нас до полицията от същите тези доброволни гидове! Накратко, бяхме експулсирани за „неправилно поведение и троцкистка пропаганда“... Това обаче не попречи на друга министерска служба да ни връчи отличия за добра работа в полза на младата Народна република. (Robbe-Grillet, 1947/2001, с. 38-39)

Всъщност, дните в България не са четири, а почти месец. Просто след първите четири дни в Дивотино бъдещите френски писатели без разрешение напускат лагера, успяват да си върнат паспортите със съдействието на френското посолство в София и тръгват на обиколка из България. В биографиите и на Клод Олие,

и на Даниел Буланже в интернет пише, че са участвали в строителството на жп линия в България през 1947 г., като в някои текстове погрешно се посочва 1948 г. Самият Даниел Буланже (под псевдоним „Даниел Анже“ – Daniel Anger) описва този престой в една статия в сп. „Les Temps Modernes“ от февруари 1948 г. (Anger, 1948; виж също Hammond, 1966, p. 22). Статията на Буланже-Анже разказва само за пристигането в София, пътуването до Дивотино и Перник и някои подробности за престоя в лагера, без да се уточнява продължителността му и да се описват последвалите събития. Не се споменават и никакви имена. Ако не беше текстът на Роб-Грийе, нямаше да се разбере, че участието им в бригадирското движение в България продължава едва четири дни.

Текстът на Ален Роб-Грийе за първи път се публикува на български в превод на Васил Стоев в три поредни броя на „Български дневник“, седмично списание за живота в страната и света, издавано от Отечествен съюз през 1991–1992 г. (1991 г., том 1, бр. 29, с. 37–39; 1992, том 2, бр. 1, с. 38–40; бр. 2, с. 40). В българския превод не са включени добавките към текста, направени от Роб-Грийе при публикуването му в сп. „Obliques“ през 1978 г. Липсата им може да се обясни с използването на първоначалната публикация от 1947 г., но не може да се изключи и редакционно решение, насочено към представяне на ранния вариант на текста. Статията е публикувана с драматичен наслов, добавен от преводача или от редактора: „През август 1947 г. Ален Роб-Грийе изстрадва четири дни в България. Концентрационните лагери на бригадирската епопея“. Освен това, преводът на разказа започва със следния коментар:

Ален Роб-Грийе (р. 1922 г.)... Във Франция той нашумя през петдесетте и шестдесетте години. У нас също, но от ухо на ухо. Един от най-ярките представители на „новия роман“ остана непреведен за българския читател в годините на комунистическото мракобесие. Цензурата не му прости не заради модернизма, а заради това, че през 1947 г. той идва с група френски доброволци в България, за да се включи в бригадирското движение. Но не издържа повече от четири дни. И описва честно и с болка видяното. Големият френски писател светкавично се прощава с митологията на комунизма. А ние?

Преводът е публикуван през 1991 г., скоро след падането на комунизма в България през 1989 г., така че патосът на преводача или редактора срещу „комунистическото мракобесие“ е напълно разбираем. Този редакционен коментар представлява характерен

пример за ранната посткомунистическа преоценка на социалистическия период. Показателно е, че интерпретацията на Роб-Грийе се изгражда не толкова около литературната му значимост, колкото около свидетелството му за България през 1947 г.

Въпреки това, анализът на достъпните архивни и медийни материали показва, че в периода между 1947 и 1989 г. Алан Роб-Грийе не се превръща в *персона нон грата* и запазва връзката си с България. Това се дължи най-малкото на това, че неговият разказ за България, поръчан от френското списание „Esprit“, е отхвърлен „поради липса на обективна документация“ и се появява в „списание за инженери и промишленици, което се казваше нещо като „Френското производство“ (Роб-Грийе, 1947/2001, с. 39). Очевидно разказът остава незабелязан както от широката публика, така и от зоркото око на българската цензура. Текстът добива по-голяма известност едва през 1978 г., когато е включен в бр. 16–17 на сп. „Oblique“, посветен на творчеството на Роб-Грийе. През ноември 1967 г. Роб-Грийе посещава България по покана на Съюза на българските писатели и отговаря на въпросите на писатели и редакционни работници в редакцията на списание „Пламък“ (Сиянов, 1967). В предговора към интервюто се казва следното:

Неотдавна в редакцията на списание „Пламък“ се състоя среща на десетина писатели и редакционни работници с основоположника на нашия литературно течение „новият роман“ – Алан Роб-Грийе, който посети нашата страна по покана на Съюза на българските писатели. Гостът, млад и жизнен, около четиридесетгодишен мъж, със скромното си и дружелюбно поведение не желаеше с нищо да напомни за носителя на най-крайните и екстравагантни идеи и теории. И много от онова, което „авангардът на авангардистите“ сподели с нас, носеше своя здрав смисъл, стройна логика, интересни мисли, към които не можем да се отнесем с безразличие – ако не се съгласим, то поне те трябва да станат повод за размисъл. Имаше, разбира се, и такива концепции, които решително не можеха да се съвместят с нашите основни схващания по проблемите на естетиката и литературата.

Както виждаме, през 1967 г. няма цензура, която да попречи да бъде отпечатано това интервю. За разлика от редакционния текст от 1991 г., уводът към интервюто от 1967 г. демонстрира значително по-балансирана стратегия. Макар редакцията да подчертава идеологическите различия, тя признава интелектуалната зна-

чимост на Роб-Грийе и легитимира публичното обсъждане на неговите идеи в българската литературна среда. Самият Роб-Грийе в началото на интервюто отбелязва:

След двадесет години отново посещавам България. Много пъти съм я прекосявал на път за Истанбул, където снимах и продължавам да снимам филми. Както знаете, заедно с моя приятел, колега и привърженик на нашето литературно течение Клод Олие, ние участвахме в интернационалната бригада по строителството на линията Перник–Волуяк. Това беше през 1947 година.

През 1980 г. Роб-Грийе води кореспонденция с Любомир Левчев, който го кани да участва в международна писателска среща в София (ЦДА–София, ф. 1620, оп. 1, а.е. 964). През 1985 г., още в периода на „комунистическото мракобесие“, в България са публикувани творбите му „Гумите“, „Ревност“, „Миналата година в Мариенбад“ и „Джин“ в превод на Ерма Гечева (Роб-Грийе, 1985). По същия начин през 1963 г. заедно с Натали Сарот, Симон дьо Бовоар и Жан-Пол Сартр той за първи път посещава Ленинград и Москва, а по време на едно от следващите си посещения в СССР заедно със съпругата си предприема пътешествие по Транссибирската магистрала. През април 1998 г. Роб-Грийе дава голямо интервю в Париж за българския седмичник „Литературен форум“ (Бачева, 1998).

Редакционният коментар към българския превод от 1991/1992 г. създава впечатление, че критичният разказ на Роб-Грийе за България е довел до трайното му отсъствие от българския културен живот през социалистическия период. Наличните документи обаче очертават по-сложна картина. През 1967 г. Роб-Грийе посещава България по покана на Съюза на българските писатели, интервюто му е публикувано в списание „Пламък“, като самият автор открито припомня участието си в международната бригада през 1947 г. По-късно той поддържа контакти с български писатели, а през 1985 г. на български език излизат четири негови произведения. Тези факти показват, че отношението към Роб-Грийе през социалистическия период не може да бъде сведено до еднозначна схема на изключване или забрана. Редакционният предговор от 1991 г. следва да бъде разглеждан като свидетелство за обществените нагласи в началото на демократичния преход, а не като самостоятелен исторически източник за отношението на българските власти към Роб-Грийе между 50-те и 80-те години на XX в.

В своя текст от 1948 г. Ален Роб-Грийе на няколко места споменава преводачите, за съжаление, без имена, и за едната от тях на две места говори като за „Д.“. На следващата сутрин след пристигането французите тръгват на разходка из София „със знаме напред, водени от нашите преводачи“ (Robbe-Grillet, 1947/1978, с. 23). Преводачите им разказват за „българската антифашистка борба“, а след това превеждат надписа на паметника: „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира“ (фр. *Ceux qui tombent pour la liberté ne meurent pas*). И по време на последвалата минута мълчание младите французи се запитват „какво означава това“ (Пак там, с. 24).

Когато няколко младежи от групата питат преводача как да стигнат до адреса на техен познат в София, той изглежда притеснен и пита кой е този човек и защо искат да го видят (Пак там, с. 24). Когато преводачът накрая се съгласява да ги заведе, останалите младежи от групата искат да продължат разходката из града. Поради това той пък отказва да ги заведе само тях и също така отказва да им покаже пътя, защото било твърде далеч и не можело да се стигне дотам. Всъщност се разбира, че инструкциите на преводачите са разходките винаги да са на групи и всички чужденци да бъдат държани под око. Французите се опитват да обяснят, че градът е малък и няма да се загубят, като освен това много хора в София говорят френски, но преводачите са неумолими. Когато са вече на строежа на жп линията, дори и през нощта във всяка една от трите бараки с чуждестранните бригадири има по един преводач (Пак там, с. 28).

Даниел Буланже също така посочва, че при тях идвали „да си почиват и да спят български другари. Винаги имаше един-двама под нашия покрив и понякога подозирах, че имат скрити намерения“ (Anger, 1948, с. 1532). Чужденците подозират, че всяка вечер преводачите се отчитат пред командира на лагера, поради което в присъствие на преводачите темата се сменя и французите говорят не това, което мислят.

Вера Мутафчиева и Донка Меламед

В първия том на автобиографичната си книга „Бивалици“ Вера Мутафчиева посвещава двайсет и две страници на престоя си като преводач с френски на жп линията Перник–Волуяк през 1947 г. Намерих името ѝ под номер 5 в списъка на преводачите от френската група, „заминаващи на обект“ (ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1,

а.е. 110, л. 23). Сред преводачите са имената на Жак Вентура, Йосиф Хазан, Леон Леви, Роберт Коен, Рашел Калми, Моше Гарон, Слави Славев, Николай Карагьозов, Георги Дичков, Асен Стоянов и Роза Зонана. Мутафчиева говори за три момичета-преводачки – „две софийски еврейки и аз“, т.е. Рашел Калми, Роза Зонана и Вера Мутафчиева.

Анализът на архивните документи и мемоарите показва, че длъжностната характеристика на бригадира-преводач включва както техническите преводи на обекта, така и подготовката и изнасянето на лекции и беседи пред чуждестранните бригадири, т.е. активно участие в културно-просветната дейност под вещото ръководство на съответния културно-просветник. Освен това, те са длъжни да работят на обекта наравно с останалите бригадири. Вера Мутафчиева свидетелства, че още в първия ден след пристигането на френското преводаческо звено на жп линията Перник–Волуяк пред 1947 г. и разпределението по бараки (барака № 4 за преводачите и барака № 5 за преводачките) се е разбрало, че имало нужда само от един преводач:

Още от първия ден ни изобличиха, че не сме никакви преводачи, ама редовно работно звено. Нужен бил единствен тълмач от френски, по-нататък я опознах: Д.М. Останалите се озовахме извън класацията, дори подозрително – току-така ли владеехме разни езици. (Мутафчиева, 2000, с. 338)

За преводачка с името Д. споменава и Ален Роб-Грийе. По време на спора с французите тя се опитвала „да ги приобщи към вярата си“ и да ги убеждава, че „всички демократи стоят зад Георги Димитров“ и че „всички бригадири са доброволци, осъзнали важността на работата, която трябва да се свърши“. За нея Мутафчиева пише, че била 10 години по-голяма от тях (т.е. родена около 1919–1920г.) и разведена „от добре печеливш писател – и както се говореше, решила на всяка цена да повтори, но с чужденец“. Освен това, тя отбелязва, че Д.М. е била отговорничка на преводаческото звено (Мутафчиева, 2000, с. 352).

Като оставим настрана субективните и понякога прекалено категоричните оценки на Вера Мутафчиева, мога да кажа, че установяването на пълното име на „Д.М.“ се оказа не много лека задача. В резултат на дълги търсения установих, че става дума за Донка Меламед, първата съпруга на известния писател и сценарист Стоян Ц. (Цеков) Даскалов (1908–1985). В нито една биография на писателя обаче не успях да открия сведения за брак с

жена на име Донка – навсякъде се говори само за брак с Лиана Георгиева Даскалова (Тютюнджиева), българска писателка и преводачка (1927–2013). Само на едно място намерих сведения за предишен брак: „След неуспешен първи брак, вече надхвърлил 40, Стоян Ц. Даскалов се оженил за Лиана Тютюнджиева, известна млада поетеса, позната по-късно като Лиана Даскалова“ (Тошев, 2022). „Надхвърлил 40“ за Стоян Ц. Даскалов, роден през 1908 г., означава най-рано 1948 г. С други думи, през лятото на 1947 г. той все още не е бил разведен или е бил в процес на развод. В „Списъка на бригадири-преводачи, владеещи чужди езици (1948–1949)“ на л. 16 под № 14 намерих името „Донка Даскалова“, преводачка с френски, с адрес „ул. Карл Шведски № 45“ (ЦДА–12, ф. 1053, оп. 1, а.е. 110, л. 16). Същевременно в телефонния указател на София за 1947 г. писателят Ст. Ц. Даскалов е посочен с адрес „Янтра, 25“, което навежда на мисълта, че те наистина са били в процес на развод. Източната част на булеварда, който днес е познат като „Дондуков“, известно време носи името „бул. Принц Карл Шведски“. На сайта „Geni“ в профила на Ст. Ц. Даскалов намерих информация за това, че първата му съпруга се е казвала „Донка Меламед“. Галина Меламед потвърждава, че бракът на Донка с Нисим Меламед е сключен през 1949 г. А тъй като Вера Мутафчиева в по-късните години общува именно с Донка Меламед като преводач и редактор преводач на трудове, свързани с историята на Османската империя и Балканите, тя я посочва в спомените си като „Д.М.“.

Донка Меламед е дъщеря на Никола Георгиев и Мария Кирова Георгиева (Стефанова). Баща ѝ е художникът Никола Георгиев, известен с името Дедо Боже (1884–1963). Той е пръв братовчед на Владимир Димитров-Майстора – бащите на Майстора и на Н. Георгиев са били братя. В биографията му във Уикипедия пише, че в периода 1924–1935 „посещава Франция, Чехия и Турция, където рисува“. Галина Меламед разказва, че по време на престоя на семейството в Истанбул Донка учи във Френския колеж, където научава френски и турски. След това живеят известно време в Добрич, когато градът е още под румънско владичество – градът се връща в България през септември 1940 г. Там Донка научава и румънски език.

Фиг. 1. Донка Даскалова като преводачка на жп линията Перник-Волуяк, 1947 г. Източник: ДА-Перник, ф. 1120, оп. 1, а.е. 130, л. 2.

В София Донка следва френска филология, която завършва през 1944 г., когато в брака с Стоян Ц. Даскалов се ражда дъщеря им Галина. Дълги години работи в БТА, през 1950-те години е ръководител на отдел „Азия и Африка“ (Ведроденски, 2001) откъдето е уволнена през 1967 г. По думите на Галина Меламед, уволнението ѝ е свързано с началото на Шестдневната арабско-израелска война (5–10 юни 1967 г.), когато България, в съответствие с общата линия на съветския блок, застава на страната на арабските държави. На 10 юни 1967 г. НРБ прекъсва дипломатическите отношения с Израел (възстановени едва през май 1990 г.) заедно със СССР и повечето социалистически страни, а официалната пропаганда представя Израел като агресор и подкрепя Египет, Сирия и Йордания. Макар в България да не се развива мащабна държавна антисемитска кампания от типа на тази в Полша след 1968 г. (за Полша виж напр. Stola, 2009) и не се провеждат масови кадрови чистки, структурите на властта засилват вниманието към лица от еврейски произход, особено към онези, които поддържат връзки с роднини в Израел.

В Държавен архив – Перник намерих архивна единица с десетки фотографии от строежа на жп линията Перник-Волуяк през

1947 и 1948 г. Първите две снимки са с текст „Посещение на чуждестранна делегация на един от лагерите на жп линията Перник–Волуяк, 1947 г.“ на обратната страна. Не е посочено откъде са гостите (двамата мъже със цивилни сака и с цигари в ръце) и коя е преводачката, но Галина Меламед позна майка си, тогава все още Донка Даскалова (*Фиг. 1*). Вторият отдясно (с мустаци) е Христо Кортенски, по онова време командир на младежката строителна бригада на жп линията Перник–Волуяк.

Фотография № 56 обяснява защо Донка Даскалова не е в списъка на преводачите от френската група, „заминаващи на обект“ – снимана е сред членовете на командния състав на II жп секция Перник-Волуяк (*Фиг. 2*). Иначе през 1947 г. строежът е посещаван от различни чужди делегации: югославски художници и писатели на 16 авг. 1947 (ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 549), полски и югославски гости на 10 окт. 1947 г. (ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 706), румънска правителствена делегация начело с министър-председателя Петру Гроза на 15 юли 1947 г. (ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 467).

Фиг. 2. Донка Даскалова сред командния състав на II жп секция Перник Волуяк, 1947 г. *Източник:* ДА-Перник, ф. 1120, оп. 1, а.е. 130, л. 56.

Вера Мутафчиева описва посещенията на Пенчо Кубадински и Васил Марков, „лелиния Гришин недоразведен съпруг, зам.-министър на жп“ (Мутафчиева с. 349-351). Васил Марков, електроинженер по образование и директор на железниците в периода 1946–1947г., през 1937 г. се оженва за Невена (Гриша) Мутафчиева, най-малката сестра на Петър Мутафчиев, бащата на Вера Мутафчиева. На 24 ноември 1949г. генерал-майорът Васил Марков е екзекутиран за „връзки с чуждо разузнаване“ и „за антисъветска, антинародна и вредителска дейност“.

Интерес представляват различните представи за мотивите на чуждестранните доброволци, които се открояват в използваните източници. Вера Мутафчиева ги определя като „неориентирани хора“, дошли „главно поради любопитство, което не щяло да им струва пари“, без да подозират „къде ще попаднат“ (Мутафчиева, 2000, с. 345). Нейната оценка може да бъде съпоставена с наблюдението на Ивайло Знеполски, че бригадирското движение привлича част от следвоенното поколение чрез съчетаването на социална романтика – солидарност, безкористие и участие в общото дело – с идеята за модернизация и изграждане на нов обществен ред (Знеполски, 2008, с. 203). В този смисъл между свидетелството на непосредствен участник и по-късната историческа интерпретация се очертава съществено сходство: и двете подчертават, че идеологическата мотивация невинаги е водеща и често се преплита с любопитство, поколенчески ентусиазъм и стремеж към участие в едно възприемано като историческо начинание. Всъщност, самата Мутафчиева става бригадирка не по политически убеждения или поради младежки ентусиазъм, а като възможност за влизане в университета с предимство с бригадирска бележка (Мутафчиева, 2000, с. 334). Но и тя не е подозирала къде ще попадне. Що се отнася до Донка Меламед, по думите на дъщеря ѝ тя е била наистина вдъхновена от идеите на социализма, поради което Вера Мутафчиева я характеризира като „много озлобена жена“. Роб-Грийе се опитва да разбере дали в лагера има и бригадири, които не са доброволци. Посъветвали го да попита Д., но той решил, че това не бил пътят към истината.

Вера Мутафчиева свидетелства, че французойките в лагера в Дивотино много бързо се обезсърчават от обстановката в бараките, от липсата на вода и тоалетни, от храната, от дървениците и в един момент отказват да работят, а пък френските младежи били уличени в содомия (Мутафчиева, 2000, с. 346). Последното наложило

спешно посещение от Р.Г., представителка на ЦК на СНМ, с която две десетилетия по-късно Вера Мутафчиева стават приятелки. Под инициалите Р.Г. очевидно се крие Райна Георгиева, по онова време завеждаща Външния отдел на ЦК на СНМ. Случаят очевидно е потушен с цел да не бъде накърнен публичният образ на бригадирското движение и на социалистическа България пред чуждестранните доброволци. Даниел Буланже свидетелства:

Въпреки комунистическия ентузиазъм на нашата група и очевидната ѝ добра воля, ние дадохме на лагера катастрофален пример за липса на дисциплина и безразсъдство. (Anger, 1948, с. 1526)

Свидетелството на Буланже не представлява изолиран мемоарен разказ. То намира потвърждение и в архивните документи на ЦК на СНМ, които свидетелстват за сериозни дисциплинарни проблеми сред френските бригадири през 1947 г. В подкрепа на думите на Буланже може да бъде цитиран докладът за престоя на френската бригада „Делон“ от общо 127 души при язовира „Георги Димитров“ от 1 август до 15 август 1948 г., в който има препратка към проблемите във френската бригада в Дивотино през 1947 г.:

Въпреки голямата разнородност на бригадата и на присъствието на разложителни, включително и на троцкизиращи, елементи дисциплината в сравнение с миналогодишната френска бригада бе далеч по-добра. (ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1492, л. 2)

От Външния отдел на ЦК на СНМ се спускат указания до бригадирските щабове и командирите в близост до чуждите бригади за това как да се държат пред чуждите бригадири (виж напр. ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1489, л. 61). Препоръчва се поне отначало чуждите бригадири да не се поставят под същата дисциплина като „нашите“, да не се проявява особена възискателност що се отнася до строяване за храна, проверка и т.н. Препоръчва се също така всички обучения и подготвителни упражнения за ГТО („Готов за труд и отбрана“) да се провеждат по такъв начин, че да не оставят „и най-малкото впечатление у чужденците че чрез тях ние едва ли не даваме полу-военно обучение на нашите бригадири“. В друг документ (ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1489, л. 65) се разрешава чужденците през деня да стоят на пост без пушка, да ходят до реката с български бригадири и да не козируват.

Официалните инструкции към бригадирските щабове показват стремежа на организаторите да смекчат впечатленията на чуждестранните доброволци. Това контрастира с оценката на западните разузнавателни служби, които още през 1947 г. разглеждат бригадирското движение като форма на полувоенна подготовка. В едно разсекретено разузнавателно донесение на ЦРУ от 30 юни 1947 г. за създаването на младежките строителни бригади в България съвсем ясно се казва следното:

Наскоро в България бяха сформирани младежки бригади, официално за общественнополезни дейности, като строителство на язовири и пътища. Всъщност младежките бригади са по-скоро военни организации и имат за цел да подложат българската младеж на възраст от 16 до 30 години, независимо от пола, на военно обучение и работа на открито в трудови лагери. Тези периоди съвпадат с летните ваканции на университетите и са в допълнение към нормалната военна служба...

Всички членове на тази бригада [Национална строителна бригада „Георги Димитров“] носят униформи. Работата по строителните обекти продължава шест часа на ден. Военни учения и лекции по марксизъм-ленинизъм се провеждат три пъти седмично. (ЦРУ, 1947)

Независимо от идеологическата перспектива на разузнавателния доклад на ЦРУ, наблюдения в него намират частично потвърждение както в нормативната организация на бригадирското движение, така и в непосредствените впечатления на Роб-Грийе. Символите и ритуалите на бригадирското движение, представени от Савов (1970), създават впечатление именно за военен или поне полувоенен тип организация със строги правила и атрибути като бригадирско знаме, значка, карта, марш, униформа, отличителни знаци и емблема, ритуали и церемонии, сутрешен и следобеден развод в младежката бригада, вечерна проверка, наряди, развод на караулите, отдаване на чест, примерно разписание на дневния режим. Ален Роб-Грийе и Даниел Анже свидетелстват:

Лагерът, в който се намираме, е охраняван като военен - на влизане срещнахме въоръжени мъже. Питаме защо. Много просто - за да ни предпазят от терористи. А преводачите продължават да ни говорят за обединителната роля на Отечествения фронт, за успеха на комунистите на изборите, за възстановяването и двегодишния план. (Robbe-Grillet, 1947/2001, с. 23. Превод на Васил Стоев)

Изглежда точно като концентрационен лагер в хълмист пейзаж, напомнящ Морван. Три дървени бараки, където леглата нямат сламени матраци. В центъра на наклонения двор, рисунка

от камъчета и тухли върху утъпканата пръст показва червената звезда и главата на Димитров. Изкачвам се до хълмчето с изглед към лагера, където, по най-нехигиеничния начин за кладенеца отдолу, ямите за изпражнения съхнат на открито, гъмжащи от мухи. Приключение е да минеш по дъските, несигурно балансирани върху тях. Пейзажът е красив отгоре, но човек не бива да се бави или да мисли да ходи към хълмовете. Още не знаех това. Приближава се пазач. Пушката му говори много. Да се връщаме. (Анже, 1948, с. 1523).

Текстовете на Роб-Грийе и Буланже представляват едни от най-ранните известни западноевропейски свидетелства за условията в българските младежки бригади. Към тях може да бъде прибавена и кратката бележка на д-р Мери Бароу (Mary Barrow) – лекар към британската младежка бригада в Югославия през 1947 г. (Barrow, 1948, p. 74). Тя е публикувана в сборника „The Railway: An Adventure in Construction“ с разкази на четиринадесет британски доброволци, участвали в строителството на железопътната линия Шамац–Сараево (Thompson, 1948). Бароу съобщава, че по покана на българския пълномощен министър в Белград Сава Гановски е сформирана британска група „Франк Томпсън“ от двадесет и седем доброволци, ръководена от Дерик Бийч (Deric Beech) от Ковънтри. Групата прекарва десет работни дни на строежа на Прохода на Републиката в България през 1947 г. Според Бароу британските младежи остават силно впечатлени както от традиционното българско гостоприемство, така и от ентузиазма на българските бригадири. На този фон сравнението на лагера в Дивотино с концентрационен лагер, направено от Роб-Грийе и Даниел Буланже, едва ли следва да се разбира като буквално приравняване. По-скоро то изразява емоционалната реакция на млад французин, сблъскал се с неочаквано тежките битови условия, ограниченията върху свободното придвижване и силно дисциплинираната организация на лагера. Макар подобна оценка да носи неизбежен субективен характер, редица от конкретните му наблюдения намират потвърждение както в архивните документи, така и в други независими свидетелства, използвани в настоящото изследване. Съпоставянето на тези ранни западни свидетелства показва, че оценките на чуждестранните доброволци далеч не са еднозначни. Именно затова тяхната стойност не е в това, че предлагат единна интерпретация на бригадирското движение, а че, разгледани в съ-

поставка с архивните документи, позволяват да бъдат реконструирани различните начини, по които едни и същи събития са били преживени и осмислени от участниците.

В доклади за дейността на една или друга чуждестранна бригада има оплаквания от нежеланието на чужденците да носят униформа, да се явяват на вечерна проверка и да спазват границите на лагера. Иначе се полагат усилия за предоставяне на по-разнообразна храна на чуждестранните бригадири, трудно понасящи почти всекидневното хранене с „чорба от цели чушки и цели глави лук без мазнина (Мутафчиева, 2000, с. 338). В писмо от ЦК на СНМ до Щаба на бригадата на язовира „Георги Димитров“ от 7 август 1948 г. едната от препоръките „за строго изпълнение“ е „на чужденците да се сведе до минимум даването в склада на храната чушки, като за сметка на това да се увеличат за тях дажбите от картофи; храната изобщо да се разнообразява“ (ИЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1489, л. 56). Ален Роб-Грийе описва храната по следния начин:

Супата, която ни донасят, се състои най-вече от домати и чушки, а на дъното - няколко зрънца ориз. Не е много хранителна, но е вкусна, макар и прекалено подлютена, и ние на два-три пъти искаме допълнително, тъй като това е единственото ядене. За десерт - кафеникава вода, оскъдно подсладена, и плуващи в нея кръгчета сушени круши. „Компот“. (Robbe-Grillet, 1947/2001, с. 32. Превод на Васил Стоев)

На друго място той споменава само за комат сив хляб и парче сирене с чай, който французите „отхвърлят безапелационно“. Мутафчиева също признава, че второто нещо, което научава в Дивотино (първото е, че не са преводачи, а редовно работно звена), е гладът. От друга страна, Буланже съобщава, че още в деня на пристигането всеки от членовете на френската бригада в знак на гостоприемство получава „пакети с цигари, по шест на човек, и сумата от 500 лева“. По време на първата си разходка из София той установява, че литър хубаво бяло вино струва 130 лева, една бира струва 40 лева, колкото и една бутилка мастика, а цигарите струват от 25 до 80 лева кутия (Anger, 1948, с. 1522).

Въпреки всичко, Ален Роб-Грийе, Клод Олие и Даниел Буланже издържат само четири дни и напускат лагера, за да обиколят България и след това да пишат в биографиите си, че са участвали в строежа на жп линията Перник–Волюяк. Вера Мутафчиева

се бори за бригадирска бележка, но се налага да напусне преждевременно поради конфликта с Донка Меламед и да се прибере в София „с напълно нови познания“ за реалния живот.

Заклучение

Настоящото изследване показва, че международните младежки бригади в България през първите следвоенни години могат да бъдат разглеждани като специфична среда, в която преводаческото посредничество, межкултурната комуникация и поколенческият опит се преплитат. Срещата в Дивотино през август 1947 г. между бъдещите писатели Ален Роб-Грийе, Клод Олие и Даниел Буланже и българските преводачки Вера Мутафчиева и Донка Меламед представлява показателен микроисторически случай, чрез който могат да бъдат проследени тези процеси.

Анализът разкрива потенциала на съчетаването на мемоарни източници, архивни документи и устна история за възстановяване на малко познати биографии и за осветляване на забравени аспекти от културната и социалната история на България след Втората световна война. Особена стойност за изследването имат свидетелствата на Ален Роб-Грийе (1947) и Даниел Буланже (1948), тъй като са написани непосредствено след престоя им в България и не представляват късни мемоарни реконструкции, повлияни от последващи политически или идеологически интерпретации. Съпоставянето на тези ранни френски свидетелства с архивните документи на ЦК на Съюза на народната младеж, с разсекретени документи на американското разузнаване и с по-късните мемоари на Вера Мутафчиева позволява взаимна проверка на различни по произход и характер извори. По този начин отделните свидетелства не се разглеждат изолирано, а се използват като взаимно допълващи се свидетелства за реконструкция на условията, при които се осъществяват международните контакти, както и на ролята на преводачите като посредници между участниците.

Микроисторическият подход, съчетан с просопографски анализ и критично съпоставяне на разнородни извори, позволява да бъдат реконструирани не само отделни биографии, но и по-широки процеси в историята на международните контакти през ранния социалистически период. Именно чрез съдбите на преводачите и младите интелектуалци стават видими механизмите на културното посредничество, както и различните начини, по които общият

поколенчески опит се превръща в различни исторически разкази и форми на памет.

Един от приносите на изследването е идентифицирането на споменаваната в мемоарите на Роб-Грийе и Вера Мутафчиева преводачка „Д.“ / „Д.М.“ като Донка Меламед (по това време Донка Даскалова). Чрез архивни документи, фотографии и интервю с нейната дъщеря Галина Меламед беше възстановена важна част от нейната биография и роля в международното бригадирско движение.

Проучването също така подчертава значението на преводачите като посредници в международните контакти на следвоенна България. Тяхната дейност далеч надхвърля чисто езиковото посредничество и включва организационни, културни и идеологически функции. В този смисъл историята на Донка Меламед и Вера Мутафчиева допринася както за историята на преводачеството в България, така и за по-доброто разбиране на международните измерения на бригадирското движение през втората половина на 40-те години на XX век.

Разгледаните биографии показват, че принадлежността към едно и също следвоенно поколение не води непременно до формиране на еднаква историческа памет. Общият житейски опит на младите хора, участвали в международните бригади, се интерпретира по различен начин в зависимост от политическата среда, националната принадлежност и по-късните житейски траектории на отделните участници. Именно затова едни и същи събития пораждават различни мемоарни разкази, които не се изключват взаимно, а разкриват сложния процес на конструиране на поколенческата памет. В този смисъл срещата между бъдещите представители на френския „нов роман“ и българските преводачки се превръща не само в епизод от историята на международното бригадирско движение, но и в пример за взаимодействието между езиковото посредничество, културната памет и поколенческият опит в ранния социалистически период.

Библиография:

Anger, D. (1948). En Bulgarie (Été 47). *Les Temps Modernes*, 29. Février 1948. 1522-1533. https://archive.org/details/les-temps-modernes_1948-02_3_29/page/1520/mode/2up.

Barrow, M. (1948). Bulgaria. In Thompson, E.P. (Ed.). *The Railway: An Adventure in Construction*. London: The British-Yugoslav Association, p. 74.

Ginzburg, C. (1976). *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*. Baltimore: Johns Hopkins Press.

Hammond, R. (1966). The New Novel's Court Jester: Daniel Boulanger, *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 20(1), 14-23, <https://doi.org/10.1080/00397709.1966.10732888>

Keats-Rohan, K.S.B. (2007). *Prosopography Approaches and Applications*. Oxford University Press.

Levi, G. (1985). *L'èredita immateriale. Carriera di un esorcista nel Piemonte del seicento*. Torino: Einaudi

Levi, G. (2001). On microhistory . In P. Burke (Ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (2 ed.), Polity, pp. 97-119.

Levi, G. (2012). Microhistory and the recovery of complexity. In S. Fellman & M. Rahikainen (Eds.), *Historical knowledge: In quest of theory, method and evidence*. Cambridge Scholars Publishing, pp. 121-132.

Levi, G. (2018). Microhistoria e historia global. *Historia Crítica*, 69, pp. 21-35. <https://doi.org/10.7440/histcrit69.2018.02>

Mannheim, K. (1928/ 1951). The Problem of Generations. *Essays on the Sociology of Knowledge*. Edited by Paul Keskemeti. London: Routledge & Kegan Paul, pp. 276-322.

Medick, H. (1996). *Weben und Überleben in Laichingen, 1650-1900: Lokalggeschichte als Allgemeine Geschichte*. Vandenhoeck & Ruprecht.

Robbe-Grillet, A. (1947/2001). Quatre jours en Bulgarie, 1947. *Le Voyageur: textes, causeries et entretiens* (1947–2001). Paris: Cristian Bourgois 2001, p. 21-39.

Stola, D. (2006). Anti-Zionism as a Multipurpose Policy Instrument: The Anti-Zionist Campaign in Poland, 1967–1968. *Journal of Israeli History*, 25(1), 175–201. <https://doi.org/10.1080/13531040500503021>.

Stone, L. (1971). Prosopography. *Daedalus*, 100(1), pp. 46-79.

Thompson, E.P. (Ed.). (1948). *The Railway: An Adventure in Construction*. London: The British-Yugoslav Association.

Абаджиева, Р. (съст.). (1986). Синята гвардия. Сб. материали за бригадирското движение. Състав. и ред. Румяна Абаджиева. Автори: Чавдарова, В., Зайков, И., Желязков, Ив., Костова, А., Кръстев, Н. Пловдив: Хр. Г. Данов [Abadzhieva, R. (sast.). (1986). Sinyata gvardiya. Sb. materialy za brigadirskoto dvizhenie. Sastav. i red. Rummyana Abadzhieva. Avtori: Chavdarova, V., Zaykov, I., Zhelyazkov, Iv., Kostova, A., Krastev, N. Plovdiv: Hr. G. Danov].

Бачева, Д. (1998). В литературата важното е не казаното, а казането: Разговор с писателя Ален Роб-Грийе. *Литературен форум* [Bacheva, D. (1998). V literaturata vazhnoto e ne kazanoto, a kazvaneto: Razgovor s pisatelya Alen Rob-Griye. Literaturen forum], VIII(13), 7–13. 04.1998, с. 1-11.

Ведроденски, Г. (2001). Бетеански дни и нощи. 100 години Българска телеграфна агенция (БТА) (1898–1998 г.). София: Сибия [Vedrodenski, G. (2001). Beteanski dni i noshti. 100 godini Balgarska telegrafna agentsiya (BTA) (1898–1998 g.). Sofia: Sibia].

Дойнов, П. (2026). Димитровград: Версията Иван Радоев. *Литературен вестник* [Doynov, P. (2026). Dimitrovgrad: Versiyata Ivan Radoev. Literaturen vestnik], 14–20.01.2026, 14-16.

Знеполски, И. (2008). Българският комунизъм. Социокултурни черти и властова траектория. София: ИИБМ [Znepolski, I. (2008). Balgarskiyat komunizam. Sotsiokulturni cherti i vlastova traektoriya. Sofia: IIBM].

Мутафчиева, В. (2000). *Бивалици*. Книга първа. София: Анубис [Mutafchieva, V. (2000). *Bivalitsi. Kniga parva*. Sofia: Anubis].

Роб-Грийе, А. (1985). *Гумите; Ревност; Миналата година в Мариенбад; Джин*. Преводач от френски Ерма Гечева. София: Народна култура [Robbe-Grillet, A. (1985). *Gumite; Revnost; Minalata godina v Marienbad; Dzhin*. Prevodach ot frenski Erma Gecheva. Sofia: Narodna kultura].

Савов, В. (Съст.). (1970). *Символи и ритуали на бригадирското движение*. София: Вedomствено издание [Savov, V. (Sast.). (1970). *Simvoli i rituali na brigadirskoto dvizhenie*. Sofia: Vedomstveno izdanie].

Силянов, Е. (1967) ЦДА–София, ф. 2053К, оп. 1, а.е. 193: Централен държавен архив, фонд 2053К, опис 1, архивна единица 193. Интервю на Евгени Силянов с Алан Роб Грийе – писател, публикувано в сп. "Пламък". София. Печатно. ноем. 1967 [Silyanov, E. (1967) TSDA–Sofia, f. 2053K, op. 1, a.e. 193: Tsentralen darzhaven arhiv, fond 2053K, opis 1, arhivna edinita 193. Intervyu na Evgeni Silyanov s Alen Rob Griye – pisatel, publikovano v sp. "Plamak". Sofia. Pechatno. noem. 1967].

Тошев, Б.В. (2022). Ст. Ц. Даскалов като композитор (1931 г.). *Белоградчишки ежедневен илюстриран лист* [Toshev, B.V. (2022). St. Ts. Daskalov като kompozitor (1931 g.). *Belogradchishki ezhedneven ilyustrovan list*], № 6147, 04.11.2022. <https://shorturl.at/vUVOy>

Архивни източници:

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 110: Списък на бригадири-преводачи, владеещи чужди езици (1948-1949).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1484: Входящи писма за чуждестранни бригади у нас (1948).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1485: Доклади за чуждестранните бригади – Ловеч, Троян (1948).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1486: ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1486: Списъци на чуждестранни бригадири у нас (1948).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1489: Материали за чуждестранните бригади /списъци, писма/. (1948).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1492: Чужди бригади у нас – френска (1948).

ЦДА–София, ф. 1053, оп. 1, а.е. 1497: Доклад и списъци на английската бригада (1948).

ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 467: Румънска правителствена делегация посещава жп. линията Перник-Волуяк. (15 юли 1947 г.).

ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 549: ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 549: Югославски художници и писатели при бригадирите от жп. линията Перник-Волуяк, в сектора на с. Дивотино. 16 авг. 1947 г.

ЦДА–София, ф. 720, оп. 10, а.е. 706: Полски и югославски гости на линията "Перник-Волуяк". (10 окт. 1947 г.).

ЦДА–София, ф. 1620, оп. 1, а.е. 964: Централен държавен архив, фонд 1620, опис 1, архивна единица 964. Писмо от Алан Роб-Грийе (Alain Robbe-Griller), френски писател, до Любомир Левчев, председател на СБП, с благодарност за покана да участва в писателска среща, желание за среща и др. Ньой сюр

Сен (Франция). Оригинал, копие. Ръкопис, машинопис. Бълг., фр. ез., 28 септ. 1980.

ДА–Перник, ф. 1120, оп. 1, а.е. 130: Моменти от дейността на бригадите. Изграждане на жп линията Перник-Волуяк. 1947–1948 г.

CIA 1947: *Youth Brigades. Central Intelligence Group. Intelligence Report. Bulgaria*, 30 June 1947. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R000700110010-5.pdf>